

Samson

RAPHAËL PICHON, CLAUS GUTH & FESTIVAL D'AIX-EN-PROVENCE

Een oude opera van deze tijd

Johan Thielemans
Gezien op 09 juli 2024
Théâtre de L' Archevêché ihkv Festival d'Aix-en-Provence

De Franse dirigent Raphaël Pichon en regisseur Claus Guth stelden op basis van een verloren opera van Rameau een 'vrije creatie' samen. Het resultaat is een opera die het leven vertelt van de Bijbelse held Samson, vanaf diens geboorte tot aan zijn tragische dood.

26 JULI 2024

In 1734 wilden schrijver Voltaire en componist Rameau het operagenre vernieuwen door een belangrijk dramatisch onderwerp te kiezen. Ze kwamen uit bij het verhaal van Samson. Een eerste versie stootte op verzet van de censuur. Een herwerkte versie kreeg al evenmin de zegen. De partituur verdween. Later zou Rameau delen van de muziek in andere opera's gebruiken. Raphaël Pichon, grote fan van Rameaus muziek, wilde de verloren opera tevoorschijn toveren. Hij kreeg daarbij de hulp van regisseur Claus Guth.

Muzikaal gezien plukte Pichon uit verschillende opera's van Rameau aria's en koorwerk die samen een overtuigend dramatisch geheel vormen. Het is niet de reconstructie van een onbekende partituur, maar een nieuw werk opgebouwd uit bestaande muziek. Sommige delen behoren tot welbekende bladzijden, zoals de balletmuziek uit *Les Indes Galantes*. Maar Pichon beschikt ook over een verbluffende kennis van minder bekende werken. Wie onder het operapubliek kent *Les surprises de l'amour* of *Les fêtes d'Hébé*? Voor de luisteraar is het een ontdekkingstocht door het werk van de belangrijkste Franse componist van de achttiende eeuw. Pichon heeft uit al die verschillende bronnen een prachtig geheel samengesteld, dat zonder moeite het verhaal van de Bijbelse held vertelt. Zo beleeft een verdwenen opera uit 1734 in 2024 een première op het festival van Aix-en-Provence.

Guth heeft een spel opgezet tussen verschillende tijdsdimensies

Voor regisseur Claus Guth ging het erom een oud verhaal een hedendaagse relevantie te geven. Dat blijkt onmiddellijk uit de scenografie van Etienne Pluss. Wanneer het publiek het theater binnenkomt, ziet het een groot appartement waarop een raket is ingeslagen. Voor er een noot muziek weerklinkt verschijnen landmeters die de schade opmeten en een rapport opstellen voor de

wederopbouw. We zijn in het Gaza van vandaag. Er is ook een oude moeder (de bekende actrice Andréa Ferréol) die jammert over haar zoon, van wie ze de naam niet wil uitspreken. Haar schaamte is te groot. Pas dan klinken de eerste tonen van Rameaus muziek. Hiermee heeft Guth een spel opgezet tussen verschillende tijdsdimensies. Ook in de rest van de voorstelling wisselen een 'nu' en een 'toen' af. Het 'nu' is het heden met zijn verwoeste gebouw. Het 'toen' is de tijd van het Bijbelse verhaal. Maar de twee tijdstippen lopen door elkaar, omdat het verhaal van Samson in de hedendaagse ruïne wordt gespeeld.

Claus Guth gebruikt in boventitels citaten uit het Bijbelse boek Rechters. Zij structureren en verklaren soms de actie. Zo leren we dat de moeder van Samson een boodschap kreeg van een engel dat ze een kind zou krijgen. Dat werd Samson, iemand die beschikt over een buitensporige kracht. Hij wordt de leider van zijn volk. De Joden, in het wit, zijn de slaven van de heidense Filistijnen, in het zwart. De vernederingen wekken de woede op van Samson die toeslaat, zonder remmen. In de voorstelling gaat bariton Jarrett Ott driftig te keer met een balk. De opstand krijgt gestalte dankzij een reeks knappe *tableaux vivants* en een reeks bliksems en geluidseffecten, die het van de muziek overnemen.

Samson wordt een complex personage omdat hij zijn kracht niet onder controle heeft

Samson wordt een complex personage omdat hij zijn kracht niet onder controle heeft. Daardoor voelt hij zich schuldig, want als verdediger van zijn God is hij een strenge puritein. De Filistijnen, die de god Dagon vereren, staan voor genot en plezier. Samson valt voor de charmes van Timna, een Filistijnse prinses. Sopraan Lea Desandre zingt: "L'Amour est le dieu de la paix" op Samsons huwelijksfeest, waar Joden en Filistijnen even verbroederen. Maar al snel ontstaat er een ideologisch conflict, wanneer de vraag wordt gesteld wie zich moet bekeren. Samson wordt dol van innerlijke verscheurdheid; de keuze valt hem te zwaar. Zijn bruid zingt een wondermooie klaagzang, omdat ze haar liefde bedreigd weet. Maar Achisch, de leider van de Filistijnen, komt tussenbeide en steekt Timna neer. Dat ontketent de woede van Samson, die uit wraak het land van de Filistijnen in brand steekt. Dankzij een video van Bertrand Couderc wordt de hele bühne tot een vuurhaard herschapen.

Later wordt Samson nogmaals verliefd op een vrouw uit het andere kamp. De verleidelijke, sensuele Dalila is echter een instrument van Achisch, want zij moet het geheim van Samsons kracht achterhalen. Wanneer ze ontdekt dat de kracht in zijn lange haren schuilt, levert ze hem uit aan haar landgenoten. Tijdens een heftige vrijpartij is ze echter zelf ook verliefd geworden, ze blijft als slachtoffer achter. Dankzij sopraan Jacquelyn Stucker is haar klaagzang een lyrisch, ontroerend hoogtepunt van de voorstelling.

Dalila's klaagzang is een lyrisch, ontroerend hoogtepunt van de voorstelling

Samson wordt nu gevangen en gemarteld. Zijn ogen worden uitgestoken: van de onoverwinnelijke strijder is hij verworden tot lijdende held. De Filistijnen vergeten alleen dat haar weer aangroeit. Wanneer Samson zijn krachten heeft teruggewonnen, laat hij de tempel van de Filistijnen ineenstorten. Maar die laatste catastrofe zien we niet. Op het cruciale moment gaan de lichten uit en hoor je een gebouw instorten. Pas dan wordt de betekenis van de scenografie

duidelijk: dat gebombardeerde appartement is het resultaat van Samsons wraakactie. Plots is er een kortsluiting tussen een oud verhaal en de brandende actualiteit.

Vertrekkend van dit laatste moment kunnen we deze *Samson* een complexe interpretatie toekennen. Je kan de opera lezen als een commentaar op de obsessie van de Israëlische premier Netanyahu, die over zoveel kracht beschikt dat een fatale catastrofe denkbaar wordt. De Israëlische leider lijkt geen scrupules te hebben, een kenmerk dat de librettisten Guth en Pichon aan hun hoofdpersoon hebben meegegeven. Samson wil zijn God dienen, maar heeft zoveel gewetensvragen over zijn ongecontroleerde woede, dat ze hem tot op de rand van de waanzin drijven. In Israël vandaag valt twijfel noch zelfreflectie te bespeuren.

Dit machogedrag krijgt een bittere smaak, omdat Samsons moeder zich doodschaamt over haar zoon, zo erg zelfs dat ze zijn naam niet meer over haar lippen krijgt. Claus Guth plaatst hiermee een vraagteken bij de waarde van de door God gezonden zoon – psychologische en morele overwegingen die hedendaags klinken. Samson is geen voorbeeld. Een te veel aan brute kracht is geen zegen maar een vloek, ook al is de gave door God geschonken.

Eén detail vind ik sprekend. We zien een aantal keer een ploeg arbeiders rondlopen in de ruïne. Ze staan buiten de actie; buiten de opera en de muziek, zeg maar. Maar ze plaatsen de vernieling toch in een bijzonder perspectief. De gebombardeerde woning is geen eindpunt. Na de verwoesting volgt altijd de wederopbouw. Deze arbeiders bereiden de toekomst voor. Terwijl we deze opera in 2024 zien, weten we niet wanneer in de wereld buiten dat ogenblik van vrede en hoop zal aanbreken.

Zo is deze verloren opera uit 1734 helemaal vertaald naar vandaag. Guth heeft verklaard dat een verhaal uit lang vervlogen tijden alleen interessant is als je het iets kan laten vertellen over de dag van vandaag. Daarin is hij volledig geslaagd. Zijn versie van *Samson* voedt de discussie over de waarde van een goddelijke opdracht en over de grenzen van het gebruik van een verwoestende kracht.

Pychon laat Rameau stralen

Tot het welslagen van dit project draagt ook de rijke muzikale keuze van Pychon bij. Hij laat Rameau stralen en bewijst wat voor rijkdom aan gevoelens in diens oeuvre is te vinden. Hij heeft ook een indrukwekkende rolbezetting, met zangers die het zo typische Franse idioom volledig onder de knie hebben. Hij staat – op blote voeten – zijn eigen briljante orkest Pygmalion te dirigeren.

De opera's van Rameau vinden gewoonlijk moeilijker de weg naar een publiek, omdat de combinatie van vertelling en dans, zo geliefd in het achttiende-eeuwse Frankrijk, nu erg onhandig overkomt. Maar hier, dankzij de uitgekiende keuzes van Guth en Pichon, krijgt de muziek een onvermoede dramatische kracht. Deze *Samson* is echt een opera geworden van deze tijd.